

LASZLO Alexandru s-a născut la 4 mai 1966, în Cluj. Profesor de italiană la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj. Doctor în Filologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat articole, studii literare, eseuri, polemici și traduceri în reviste culturale din România (București, Bistrița, Brăila, Cluj, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Satu Mare, Sibiu, Tîrgu Jiu, Tîrgu Mureș), Statele Unite, Israel, Germania, Italia.

Cărți: A. Literatura română: 1. *Între Icar și Anteu*, 1996. 2. *Orient Express*, 1999. 3. *Grîul și neghina*, 2002. 4. *Criticul literar Nicolae Manolescu*, 2003, 2009. 5. *Vorbind* (cu Gheorghe Grigurcu și Ovidiu Pecican), 2004. 6. *Toate pinzele sus!*, 2005. 7. *Viceversa!* Polemici pro și contra lui Paul Goma, 2009. 8. *Muzeul figurilor de ceară*, 2009. 9. *Viața de zi cu zi*, 2011. 10. *Exerciții de singurătată*, 2012. 11. *Tutti frutti*, 2013. 12. *Urișe lucruri mici*, 2014. 13. *Stări de spirit*, 2018. 14. *Cum se inventează un huligan?* Mihail Sebastian, ziarist la „Cuvîntul”, 2019. B. Limba-literatura italiană: 1. *Dicționar italian-român*, 1999. 2. *Dicționar practic italian-român și român-italian*, 2003. 3. *Dicționar italian-român, român-italian*, 2006, 2016. 4. *Memorator de limba italiană. Gramatică practică*, 2007, 2015, 2018. 5. *Prin pădurea întunecată. Dialoguri despre Dante* (cu Ovidiu Pecican), 2011; în versiune italiană: *Per la selva oscura. Dante parlato* (con Ovidiu Pecican), 2013. 6. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, 2013, 2018. 7. *Antologia di letteratura italiana per le scuole*, 2018.

Traduceri: A. Din franceză în română: 1. Romain Gary, *Ai toată viața înainte*, 1993, 2006, 2013. 2. Raymond Queneau, *Zazie în metrou*, 2001, 2004, 2008. 3. Raymond Queneau, *Suntem mereu prea buni cu femeile*, 2005. 4. Catherine Siguret, *Femei celebre pe divan*, 2009. B. Din română în italiană: 1. *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, 1996 (colaborare). 2. Laszlo Alexandru-Ovidiu Pecican, *Per la selva oscura. Dante parlato*, 2013. 3. Gelu Hossu, *Il Card. Iuliu Hossu. Spirito della Verità*, 2019. C. Din italiană în română: 1. Luigi Accattoli, Karol Wojtyła. *Omul sfîrșitului de mileniu*, 1999. 2. Renzo Allegri, Padre Pio. *Omul speranței*, 2001, 2002, 2011. 3. Umberto Eco, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008. 4. Giovanni Papini, *Dante viu*, 2009. 5. Patrizio Trequattrini, *Furio*, 2010. 6. Patrizio Trequattrini, *Șantajul*, 2011. 7. Andrea Tornielli - Domenico Agasso jr., *Sfaturi prietenești de la Papa Francisc. Cuvinte care ne ajută să trăim mai bine*, 2017. 8. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 1, *Șalul negru*, 2019. 9. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 2, *Viața goală*, 2019. 10. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 3, *Țopăiala*, 2020. 11. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 4, *Bărbatul singur*, 2020.

LASZLO ALEXANDRU

Lectura lui

DANTE

Infernul

Volumul I

CARTIER POPULAR

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: (021) 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune
din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Nobles și pe cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210 80 51

E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.
Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier popular* este coordonată de Gheorghe Erizanu

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta sericii: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Ruxanda Sava

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Laszlo Alexandru

LECTURA LUI DANTE. INFERNUL

Ediția I, noiembrie 2020.

© 2020, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Proiect editorial cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național.

AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Laszlo, Alexandru.

Lectura lui Dante. Infernul / Laszlo Alexandru; coperta: Vitalie Coroban. – [Chișinău]: Cartier, 2020
(Tipogr. „Bons Offices”) – (Cartier Popular / colecția coordonată de Gheorghe Erizanu,

ISBN 978-9975-79-891-4). – ISBN 978-9975-86-460-2.

Vol. 1. – 2020. – 624 p.: fig. – 500 ex. Preț: 69,12 RON + TVA

ISBN 978-9975-86-461-9.

821.131.1.09

L 25

„DIVINA COMEDIE” CA SINTEZĂ

Cititorul, cînd deschide o carte, vrea să afle mai întii ce conține. Despre poemul lui Dante Alighieri publicul larg știe, probabil, că este o capodoperă, fără să aibă prea multe detalii suplimentare. Așa că e bine să pornim în călătoria noastră de la cea mai precisă definiție a paginilor pe care le ținem în mîini: „*Comedia* este, printre altele, un poem didactic enciclopedic, în care ne este prezentată la un loc întreaga ordine universală fizico-cronologică, etică și istorico-politică; ea este apoi o operă de artă care imită realitatea, în care sînt reprezentate toate domeniile imaginabile ale realității: trecutul și prezentul, măreția sublimă și josnicia vrednică de dispreț, istoria și legenda, tragicul și comicul, omul și peisajul; ea este, în sfîrșit, istoria devenirii și mîntuirii unui singur om, a lui Dante, și ca atare o figurare a ceea ce s-ar putea numi istoria mîntuirii omenirii în genere”¹.

Este vorba de un poem uriaș, cu 14.230 de versuri, care se împart pe trei volume, în funcție de cele trei teritorii unde, conform credinței, ajunge sufletul omenesc după moarte: *Infern*, *Purgatoriu* și *Paradis*. Fiecare volum se compune din 33 de cînturi și, împreună cu cel introductiv, dau 100 în total. Un cînt (un capitol) are cam 130-160 de versuri, dispuse în terține, adică în grupuri de cîte trei. Versurile conțin 11 silabe. Iată-le, spre exemplu, pe primele două, celebre: *Nel-mez-zo-del-cam-min-di-no-stra-vi-ta*. 11 silabe. *Mi-ri-tro-vai-per-u-na-sel-vao-scu-ra*. 11 silabe. Orice vers, din orice pagină a cărții, se cuprinde în limita endecasilabului.

---

1 Erich Auerbach, Farinata și Cavalcante, în vol. *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, trad. I. Negoitescu, Iași, Ed. Polirom, Colecția Collegium, 2000, p. 169.

Pe lingă ritmul constant, poemul se remarcă prin structura originală a rimei, care parcă ne oferă o împletire a poeziei la infinit. Să o examinăm împreună. În pasajul următor, am scos în evidență finalul de vers, ca să urmărim mai ușor ce înseamnă „terza rima”:

Nel mezzo del cammin di nostra vita (1)
mi ritrovai per una selva oscura, (2)
ché la diritta via era smarrita. (3)
Ahi quanto a dir qual era è cosa dura (4)
esta selva selvaggia e aspra e forte (5)
che nel pensier rinova la paura! (6)
Tant'è amara che poco è più morte (7)
ma per trattar del ben ch'i' vi trovai, (8)
dirò dell'altre cose ch'i' v'ho scorte. (9)
Io non so ben ridir com'i' v'entrai, (10)
tant'era pien di sonno a quel punto (11)
che la verace via abbandonai (12)
Ma poi ch'i' fui al piè d'un colle giunto, (13)
là dove terminava quella valle (14)
che m'avea di paura il cor compunto, (15)
guardai in alto e vidi le sue spalle (16)
vestite già de' raggi del pianeta (17)
che mena dritto altrui per ogni calle. (18)
Allor fu la paura un poco queta, (19)
che nel lago del cor m'era durata (20)
la notte ch'i' passai con tanta pieta. (21)

Cîntul debutează cu rima din versurile 1 și 3: *vita* – *smarrita*. Luăm din versul precedent rima pentru 2, 4, 6: *oscura* – *dura* – *paura*. Luăm din versul precedent rima pentru 5, 7, 9: *forte* – *morte* – *scorte*. Luăm din versul precedent rima pentru 8, 10, 12: *trovai* – *entrai* – *abandonai*. Luăm din versul precedent rima pentru 11, 13, 15: *punto* – *giunto* – *compunto*. Luăm din versul precedent rima pentru 14, 16, 18: *valle* – *spalle* – *calle*. Luăm din versul precedent rima pentru 17, 19, 21: *pianeta* – *queta* – *pieta*. Și tot așa mai departe, de-a lungul tuturor versurilor, pînă la finalul *Divinei Comedii*...

Povestea principală este aparent simplă. La jumătatea drumului „vieții noastre” (adică la 35 de ani), Dante se rătăcește de la

drumul drept și se pomenește într-o pădure îngrozitoare. Pe când se străduiește să iasă de-acolo, e atacat de trei fiare groaznice: un leopard, un leu și o lupoaică. Acestea îi opresc ascensiunea spre lumina soarelui. Dar îi vine în ajutor cineva, care se dovedește a fi duhul poetului latin Virgiliu, model artistic și autor de căpătii al lui Dante. Conduc de Virgiliu – care îi propune să străbată ținuturile de după moarte, pentru a le cunoaște pe ele și pentru a se cunoaște pe sine, în vederea câștigării vieții virtuozose și a mîntuirii – protagonistul pătrunde în Infern. Încă de la început, planul concret al acțiunii se împletește cu cele simbolice, alegorice. „E lucru neobișnuit ca acela care face experiența pe lumea cealaltă să fie însuși autorul poemului, care vorbește la persoana întâi, ca eroii «viziunilor» medievale. Nu există precedente în poemele antice. Derivă de aici că toate aspectele atinse de autorii din trecut dobîndesc, prin această participare directă la acțiune, un mai mare dramatism. Observația este valabilă aproape totdeauna și pentru Virgiliu: episoadele coborîrii lui Enea în Infern sînt mai descriptive în detalii și narate, cele paralele ale lui Dante sînt mai esențializate și mai suferite, fiindcă sînt văzute din perspectiva interioară a celui ce povestește. Sigur că trebuie să ținem seama și de temperamentul și stilul celor doi mari poeți, precum și de modul diferit în care civilizația romană și cea creștină percepeau lumea de dincolo. Este clar că realismul «trăit» al lui Dante are o trăsătură nouă, față de care nu există precedente, iar stilul său este mai expresiv decît oricare altul, pînă la a invoca și a căuta «rime aspre și răgușite», atunci cînd trebuie să descrie ultimul cerc al Infernului (XXXII, 1-3), pînă la a cuceri tonuri foarte delicate, mai ales în Purgatoriu, adaptat la starea de nostalgie a sufletelor penitente și pînă la a exprima cu o solemnitate luminoasă gloria din Paradis”².

Nimic nu este întîmplător la Dante, cel mai important poet al Evului Mediu, într-o perioadă cînd simbolistica era relevantă.

---

2 Italo Borzi, *Introduzione*, în Dante Alighieri, *Tutte le opere: Divina Commedia, Vita Nova, Rime, Convivio, De vulgari eloquentia, Monarchia, Egloghe, Epistole, Quaestio de aqua et de terra, commenti a cura di Giovanni Fallani, Nicola Maggi e Silvio Zennaro, Grandi Tascabili Economici Newton, I Mammuto, 1993, p. 28, trad. citat: L.A.*

Aventura exterioară, efectivă, a străbaterii celor trei ținuturi populare de duhuri, torturate sau răsplătite în funcție de ticăloșia sau omenia demonstrate în timpul vieții, este dublată de învățăturile simbolice, pe care cititorul poate să le extragă pentru sporirea propriei cunoașteri și virtuți. Străbatem în permanență o grădină a potecilor ce se bifurcă. „Omul medieval vede simboluri peste tot. Pentru el existența nu e făcută din elemente, energii și legi, ci din forme. Formele se exprimă pe ele înseși, dar mai ales indică altceva, mai înalt, și pînă la urmă însăși înălțimea, pe Dumnezeu și lucrurile eterne. De aceea orice formă devine un simbol și îndreaptă privirile spre ceea ce o depășește. S-ar putea spune, mai precis, că ea provine din ceva superior, situat dincolo”³. Universul întreg e plasat sub îmbrățișarea lui Dumnezeu, cu cele trei persoane ale sale: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Trinitatea dogmatică deschide calea către o amplă explorare a simbolisticii ascunse în cifre, care la rîndul lor vin să se repercuteze asupra bogăției gravate în structura poeziei. „Simbolismul ontic al numerelor s-a contopit cu cel creștin. Datorită vârstei lui Isus, numărul 33 a dobîndit o semnificație mistică. Cu ajutorul interpretării alegorice au fost aprofundate numerele «mistice» ale Bibliei. Augustin a meditat mult asupra lor. Petru a prins 153 de pești (Ioan 21, 11). Ce înseamnă acest număr? El rezultă din adunarea numerelor de la 1 pînă la 17. Numărul 17 = 10 (cele zece porunci) + 7 (Sfîntul Duh). Cei 153 de pești sînt deci credincioșii care îndeplinesc poruncile din dragoste și nu din frică. Numărul 153 poate fi considerat însă și ca 3 ori 50, la care se adună 3 ca multiplicator. Și ce e 50? Răspuns: 40 + 10. 10 este *plenitudo sapientiae*, întrucît 7 înseamnă Creațiunea și 3 Sfînta Treime. 4 este numărul lucrurilor trecătoare (anotimpurile, vînturile, părțile lumii). 40 reprezintă deci biserica temporală, iar 10 numărul răsplătirii. Ca atare, 50 înseamnă biserica viitoare... etc.”⁴.

3 R. Guardini, *Sentimento dell'esistenza e rappresentazione del mondo nel medioevo*, în *Tommaso Di Salvo, Dante nella critica. Antologia di passi su Dante e il suo tempo*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1965, p. 59, trad. citat: L.A.

4 Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, trad. Adolf Armbruster, introd. Alexandru Dușu, București, Ed. Univers, 1970, p. 578. Vezi de asemenea Manfred Hardt, *I numeri nella „Divina Commedia”*, trad. Beniamino Lazzarin, Roma, Salerno Editrice, 2014.

Constituția imaginară a lumilor dantești sintetizează această simbolistică sacră. **Infernul** se compune dintr-o zonă preliminară, Antiinfernul, și cele nouă cercuri succesive, unde se coboară spre cele mai diverse păcate. **Purgatoriul** cuprinde Plaja (pe care debarcă duhurile după moarte), Antipurgatoriul (un spațiu de așteptare, în vederea admiterii către expiere), cele șapte cornișe ale muntelui (unde se urcă printre personaje care ilustrează cele șapte păcate capitale) și Edenul. **Paradisul** include nouă ceruri (în care se zboară printre duhuri fericite) și Empireul, unde se află sălașul lui Dumnezeu. Numărul perfect, al Sfintei Treimi, este repetat de trei ori și i se adaugă numărul unu, efigie a divinității, pentru a se obține cifra rotundă, simbol al perfecțiunii ($1 + 3 + 3 + 3 = 10$). Numerologia se regăsește de asemeni în structura formală a capodoperei: există trei lumi de dincolo, descrise în trei cărți diferite, fiecare cu câte 33 de cînturi (vîrsta lui Cristos), la care se adaugă cel introductiv, încît se ajunge la o sută, care este 10 înmulțit cu sine însuși ($1 + 33 + 33 + 33 = 100$). Versurile sînt dispuse în terține, care se configurează în *terza rima*.

Dorința globalizatoare a lui Dante, de cuprindere a totalității, se reflectă și în strategia sa artistică. Operele literare, pentru a fi mai ușor pricepute, se împart pe genuri. Ne uităm dacă o scriere este epică, sau lirică, sau dramatică. Să ne amintim, foarte succint, accepția acestor categorii. Opera epică are personaje și acțiune (un roman, de pildă). Într-o operă lirică sentimentele se transmit direct, prin figuri de stil, iar în poezie avem de obicei versuri, strofe, rimă (sau ea poate lipsi în lirica modernă). Opera dramatică are personaje pe scenă, într-un spectacol public, schimb de replici, dramatism al acțiunii, intensitate a conflictului etc. Acestea ar fi diviziunile tradiționale, consacrate. Capodopera lui Dante nu ține seama însă de asemenea tipare! *Divina Comedie* este epică: are personaje și acțiuni – de fapt sînt sute de personaje, sute de acțiuni. Autorul se referă la prezentul său italian, dar și la trecutul Italiei și al Europei centrale, precum și la nenumărate întîmplări și aventuri, la eroi, nobili, oameni simpli, militari, autori, filosofi, episcopi, papi și regi, care au trăit cu adevărat în Antichitate sau Evul Mediu, dar și la personaje imaginare, din operele artistice sau din mitologie. „Sînt mai bine de cinci sute de personaje. Nici o altă operă medievală nu cunoaște,

măcar de departe, o bogăție asemănătoare”⁵. Statutul ontologic încăpător al ficțiunii permite întâlnirea, în lumea de apoi, a unui poet celebru din Antichitate sau a unui scriitor ucenic din Evul Mediu cu vreun personaj literar inventat, vreun rege glorios sau vreun papă penitent, iar dialogurile născute între ei sînt destinate să ofere explicații despre trecuta lor existență, ori despre orînduirea social-politică mai bună a lumii de toate zilele. Rezultă de aici o strînsă împletire a lumii reale cu cea fictivă, după cum o semnalează Benedetto Croce: „Am putea în mod potrivit să numim această lucrare a lui Dante un «roman teologic», sau «etico-politico-teologic», prin analogie cu romanele «științifice» sau «sociale», care s-au scris în vremuri mai apropiate de noi și se mai scriu încă”⁶.

Divina Comedie este lirică: e scrisă în versuri. Ele sînt grupate cîte trei, pe terține; aceeași rimă se repetă de trei ori, în celebra *terza rima*, după modelul examinat. Terținele sînt incluse în 100 de cînturi, care constituie cel mai extins poem al culturii europene. Găsim foarte numeroase figuri de stil, unele de o mare originalitate specifică, prin care autorul își exprimă sensibilitatea și intră în dialog cu cele mai variate sentimente pe care i le stîrnește cititorului. Bijuteriile stilistice se întind de la aliterații și simetrii, la nivelul cuvîntului și al versului („*Non vide me' di me chi vide il vero*” – n-a văzut mai bine ca mine cel ce-a văzut adevărul), la metafore și comparații, la nivelul terținei, sau spectaculoase recitaluri de iscusință, întinse pe suprafața cîtorva zeci de terține⁷.

Divina Comedie este dramatică: pe scena improvizată a poemului asistăm la confruntări violente între personaje, sîntem spectatorii unor dialoguri extrem de virulente. De pildă, în cîntul XXIII din *Infern*, Dante și Virgiliu abia scapă de urmărirea amenințătoare

---

5 E.R. Curtius, *op. cit.*, p. 424.

6 Benedetto Croce, *La poesia di Dante*, Bari, Gius. Laterza & Figli, 1921, p. 60, trad. citat: L.A.

7 Vezi Laszlo Alexandru, *Un exemplu de simetrie la Dante*, în vol. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, ediția a doua, adăugită, Cluj-Napoca, Ed. Ecou Transilvan, 2018, p. 206-210; Idem, *Acrostih compus din anafore*, în vol. *cit.*, p. 211-217; Idem, *Un joc de cuvinte la Dante*, în vol. *cit.*, p. 54-58; Idem, *Măiestrie artistică la Dante: hipotipoză cu hendiade*, în publicația electronică *Orizonturi culturale italo-române / Orizzonti culturali italo-romeni*, nr. 11/noiembrie 2013 etc.

a dracilor, alergînd din răsputeri și aruncîndu-se pe jgheabul prăpastiei, pînă în cercul următor. În cînturile III și V din *Infern*, personajul Dante leșină, fiindcă nu mai suportă formidabila tensiune dramatică. În cîntul XXVII din *Paradis*, toți sfinții și duhurile fericite se înroșesc de rușine, auzind invectivele grele cu care Sfîntul Petru pedepsește corupția și nelegiuirea Papalității medievale. Iată, așadar, că poemul dantesc este epic, liric și dramatic – e totul.

Complexitatea semnificativă a *Divinei Comedii* nu e deloc întîmplătoare. Dante ne atrage atenția asupra ei încă dintr-o lucrare de estetică, intitulată *Convivio (Ospățul)*. Pe urmele Sfîntului Toma din Aquino, poetul ne arată cum putem citi un text în mod **literal, alegoric, moral și anagogic**. În funcție de nivelul spre care ne îndreptăm atenția, mesajul scris ne va dezvălui aspecte deosebite. „E necesar să se știe că scrierile pot fi înțelese și trebuie deslușite în cel mult patru sensuri. Unul se numește **literal** și este cel care se mărginește la înțelesul strict al cuvintelor ce alcătuiesc ficțiunea, așa cum sînt născocirile poezilor. Celălalt se numește **alegoric** și este cel care se ascunde sub haina acestor născociri, fiind un adevăr învăluit într-o minciună frumoasă; ca de pildă atunci cînd Ovidiu zice că Orfeu împlînzea cu citera lui fiarele și făcea copacii și pietrele să-l urmeze; ceea ce vrea să spună că omul înțelept, folosind strunele graiului, ar împlînzi și înmuia inimile crude și ar îndruma după voia lui pe cei a căror viață nu cunoaște știința și arta; iar aceia care-și trăiesc viața fără a judeca sînt întocmai ca pietrele. (...) Al treilea sens se numește **moral**, iar pe acesta cititorii trebuie să caute cu tot dinadinsul a-l descoperi în scrieri, spre binele lor și al urmașilor; așa cum poate fi descoperit în *Evanghelie* unde spune că, urcînd Cristos pe munte pentru schimbarea la față, din cei doisprezece apostoli a luat cu sine doar trei; de unde ca morală se poate înțelege că, în lucrurile de mare taină, trebuie să avem puțini tovarăși. Al patrulea sens se numește **anagogic**, adică supra-sens, ceea ce înseamnă lămurirea spirituală a unei scrieri care, chiar dacă e adevărată și în sens literal, prin cele arătate vorbește despre supremaele lucruri ale gloriei veșnice, așa cum se poate vedea în acel cînt al Profetului care spune că, ieșind neamul lui Israel din Egipt, Iudeea a devenit sfîntă și liberă. Căci deși e știut că

cele povestite sînt adevărate în sens literal, nu e mai puțin adevărat ceea ce se înțelege în sens spiritual și anume că, ieșind sufletul din păcat, devine în toată puterea lui liber și sfînt”⁸.

După ce Dante a stabilit, în mod teoretic, supraetajarea de semnificații, a aplicat-o practic în versurile *Divinei Comedii*. Putem constata acest lucru încă din prima terțină a poemului:

„*Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura
ché la diritta via era smarrita.*”

„La jumătatea drumului vieții noastre / m-am pomenit într-o pădure întunecată / fiindcă drumul drept era rătăcit.” Despre ce vorbește aici poetul? Cum adică la jumătatea drumului vieții noastre? Să observăm că Dante nu zice la jumătatea vieții „mele”, ci a vieții „noastre”. Cu puțină perspicacitate, am putea găsi în Biblie un pasaj după care „Anii vieții noastre se ridică la șaptezeci de ani” (*Psalmi*, 89, 10). Dacă autorul italian se referă la viața generică a unui om, iar jumătatea lui 70 este 35, știind că Dante s-a născut în 1265, înseamnă că ni se indică, printr-o aluzie biblică, anul 1300 ca dată pentru rătăcirea sa în pădure și expediția fabuloasă. Însă, ca să pricepem lucrurile, trebuie să trecem dincolo de cuvintele de la suprafață: să mergem la Biblie, să deciptăm analogia, să ne documentăm în problemele de biografie dantescă etc. Dar trebuie să cunoaștem și elemente de natură istorică: în 1300 s-a organizat primul mare pelerinaj jubiliar. Papa Bonifaciu al VIII-lea a decretat absolvirea de păcate pentru toți cei ce vor merge la Roma, spre a se căi și a regăsi dreapta credință. Unii au pornit la drum către Roma geografică, alții, ca Dante, au plecat în pelerinaj către Roma simbolică, a tărîmului de dincolo. Călătoria spre cucerirea Paradisului echivalează cu fuga de păcat și redescoperirea virtuții (lectură morală), o regăsire a harului dăruit de Dumnezeu (lectură anagogică). Expediția debutează „la jumătatea drumului vieții”, adică la punctul maximei maturități și abilități personale, la zenitul existenței (lectură alegorică). În versul al doilea – „m-am pomenit într-o pă-

---

8 *Ospățul*, trad. Oana Busuioceanu, în vol. Dante, *Opere minore*, ed. Virgil Cîndea, București, Ed. Univers, 1971, p. 243-245.

dure întunecată” – se face deja trecerea de la persoana I plural (**viața noastră**) la persoana I singular (**m-am pomenit**). Cine vorbește aici? Eul liric? Naratorul? Autorul? Ambiguitate. Ce înseamnă „m-am pomenit”? Protagonistul se află cu adevărat într-o pădure (nivel literal)? Protagonistul își închipuie că se află într-o pădure (nivel imaginar)? Protagonistul visează că se află într-o pădure (nivel oniric)? Nu știm. Dar ce este „pădurea întunecată”? Un teren întins, acoperit de copaci? Citim totul în mod literal, adică vedem cu ochii minții un om care umblă prin codru? Sau este vorba de pădurea nelegiuirilor? Autorul ne comunică oare șovăielile sale etice? Sau ne gândim la pădurea păcatelor? Și atunci Dante ne spune că, la treizeci și cinci de ani, a fost copleșit de groază, fiindcă a rățăcit calea virtuții („*la diritta via era smarrita*”)? Se referă cumva la pierderea temporară a credinței religioase? Toate aceste lecturi paralele, fără depășirea coordonatelor textuale obiective, sînt posibile – în limitele perspicacității, ale inteligenței și ale culturii cititorului. Semnificațiile diferite ale *Divinei Comedii* se completează și se îmbogățesc una pe cealaltă, nu se concurează și nu se elimină reciproc.

*

Dante, condus de Virgiliu, pătrunde așadar în Infern, închipuit ca o peșteră imensă. După momentul genezei, cînd Dumnezeu a creat îngerii, universul și ființele omenești, Lucifer s-a răzvrătit împotriva bunului demiurg și a fost alungat din Paradis, împreună cu toți adepții săi. El s-a prăbușit pe Pămînt, a săpat în cădere o groapă uriașă, sub formă de pîlnie și a rămas înțepenit în centrul planetei noastre, agitîndu-și zadarnic aripile. Tot spațiul acesta mitologic, imaginar, dobîndește în paginile poetului italian reprezentarea cea mai concretă (în așa măsură încît unii savanți, printre care Galilei, au stat să calculeze suprafața Infernului dantesc și circumferința peșterii păcătoase⁹). Cei doi poeți au de înfruntat multe dificultăți

---

9 Laszlo Alexandru, *Infernul văzut de un astronom: Galileo Galilei*, în publicația electronică *Orizonturi culturale italo-române / Orizzonti culturali italo-romeni*, nr. 2/februarie 2014, la http://www.orizonturiculturale.ro/ro_studii_Laszlo-Alexandru-Galilei-Dante.html.

și obstacole, se ciocnesc de cele mai monstruoase personaje, trec prin numeroase peripeții, pînă vor ajunge în străfundurile Infernului, în fața diavolului suprem. Pe o potecă ascunsă, ei urcă pe partea cealaltă a globului pămîntesc și ajung pe țărmul oceanului. Acolo se găsește muntele Purgatoriului, format din pămîntul ce s-a retras îngrozit, dinaintea trupului păcătos al lui Lucifer, și a ieșit pe lîngă el, înălțîndu-se interminabil spre cer. Dante împreună cu Virgiliu încep ascensiunea, ei străbat mai întîi Antipurgatoriul (unde păcătoșii așteaptă vreme îndelungată să depășească poarta păzită de un înger cu spadă) și apoi se regăsesc pe cornișele care trasează coastele muntelui, pe șapte niveluri, corespondente celor șapte păcate capitale. În vîrfurile Purgatoriului se află Paradisul Pămîntesc, unde protagonistul trebuie să treacă printr-o serie de ceremonii de penitență, înainte de-a se despărți de Virgiliu, învățătorul și prietenul său, care nefiind mîntuit, din cauza neaderării sale la creștinism, este obligat să meargă înapoi în Infern. Rolul de călăuză este acum preluat de Beatrice, femeia iubită și modelul de virtute al lui Dante, care a coborît să-l întâlnească și să-l conducă mai departe. Păcatele călătorului s-au șters, de-a lungul dificilei ascensiuni expiatoare, trupul său a devenit tot mai ușor, imponderabil și, atras de iubirea divină ca de un magnet uriaș, Dante începe să zboare, străbătînd cele nouă ceruri ale Paradisului. Aici este obligat să depășească, printre altele, un triplu examen (de credință, de speranță și de iubire creștină). După ce trece cu succes și de acestea, peregrinul ajunge în Empireu, ținutul misterios unde stau Sfînta Fecioară, oștile de îngeri și grupurile de duhuri mîntuite, dispuse într-o imensă roză albă, sub formă de amfiteatru. Toți aceștia îl admiră cu venerație pe Bunul Dumnezeu, a cărui taină sfîntă se străduiește călătorul s-o priceapă, cu un efort suprem al privirii și al gîndirii, înainte de ultimul vers al poemului.

S-a vorbit mult despre importanța celor două călăuze principale, care îl ajută pe Dante în călătoria sa existențială. Autorul italian îl respectă și îl iubește pe marele poet latin, a cărui figură o folosește ca pilon de bază în construcția poemului. „Acela care pe deplin îl înlocuiește, în sufletul lui Dante, pe tatăl pierdut și poate prea puțin iubit, este Virgiliu. Îl numește, în *Divina Comedie* și nu doar acolo, în multe feluri, însă titlul care vine cu cea mai mare bucurie sub pana lui e acela de «tată». Și nu-i spune doar «tată», ci

trăirea intensă a afecțiunii îl determină să adauge alte cuvinte, care fac și mai suav acel nume atât de frumos în pronunțare: «tată dulce» (*dolce padre*), «tată drag și dulce» (*dolce padre caro*), «mai mult decât tată» (*più che padre*), «tată adevărat» (*padre verace*), «prea dulce tată» (*dolcissimo padre*). Le va atribui și altora acest nume; dar nimănui cu atîta insistență și gingășie¹⁰. Pe lângă importanța afectivă de care se bucură, călăuza lui Dante prin Infern și Purgatoriu dobîndește incontestabile valențe alegorice. „Virgiliu a fost considerat de aproape toți vechii comentatori ca alegorie a rațiunii, a rațiunii omenești și naturale, care conduce spre ordinea pămîntească dreaptă sau, conform ideilor lui Dante, spre monarhia universală. Vechii comentatori nu găseau nici o dificultate într-o interpretare strict alegorică, fiindcă ei nu simțeau, ca noi, un contrast între alegorie și adevărata poezie. Comentatorii moderni s-au opus adesea acestei interpretări și au pus în lumină aspectul poetic, omenesc, personal, al figurii lui Virgiliu, fără a-i putea nega totuși «semnificația» și a o plasa în perfectă concordanță cu aspectul său omenesc. (...) Dar aici nu e vreun *aut-aut* între sensul istoric și sensul ascuns: există atît unul, cît și celălalt¹¹».

Personajul Beatrice a fost citit nu doar ca o trimitere la tînăra florentină din viața reală, care a fost iubită platonic, cu mare emoție, de adolescentul Dante, ci totodată ca o alegorie a harului divin, care îl ajută pe om să se înalțe deasupra contingenței. În vederea mîntuirii, oamenii au nevoie de acțiunea conjugată a rațiunii (Virgiliu) și a credinței (Beatrice). Complexitatea simbolică a femeii iubite a fost subliniată de E. Auerbach: „După ce în sec. al XIX-lea s-a insistat prea mult pe concepția romantic-realistă a umanității ilustrate de Beatrice, cu tendința de-a face din *Vita Nova* un fel de roman sentimental, acum prin reacție se încearcă dizolvarea ei în concepte teologice tot mai exacte. Nici aici nu este o problemă de *aut-aut*. La Dante sensul literal sau realitatea istorică a unui personaj nu contrazice semnificația sa mai pro-

---

10 Giovanni Papini, *Dante viu*, trad. și pref. Laszlo Alexandru, Bistrița, Ed. Pergamon, 2009, p. 75-76.

11 Erich Auerbach, *Studi su Dante*, prefazione di Dante Della Terza, traduzione di Maria Luisa De Pieri Bonino e Dante Della Terza, Milano, Feltrinelli, 2005, p. 220, trad. citat: L.A.

fundă, ci constituie figura sa; realitatea istorică nu este abolită de semnificația mai profundă, ci este confirmată de ea și completată. (...) Explicațiile noastre sînt destinate doar să arate că interpretarea teologică, mereu utilă și indispensabilă, nu ne obligă deloc să excludem realitatea istorică a Beatricei: dimpotrivă¹².

Faptul că Beatrice nu este o simplă interpretă, în acțiunea complexă a poemului, ci este efectiv înnobilită cu virtuți transcendente, a fost deja scos în evidență. Un prestigios comentator nu și-a reținut uimirea, constatînd că femeia îndrăgită de poetul ce scrutează ținuturile de dincolo a dobîndit valențe sacrale, în ordinea teologică generală. „Ridicarea iubitei la rangul de înger paradisiac devenise, datorită lui Guido Guinizzelli (mort în 1276), un topos al liricii italiene. Alegerea iubitei astfel glorificate drept călăuză într-o viziune poetică a lumii de dincolo nu depășește domeniul gîndirii și credinței creștine. Însă Dante trece mult mai departe. El o introduce pe Beatrice în procesul obiectiv al mîntuirii. Funcția ei nu este concepută numai pentru el însuși, ci pentru totalitatea credincioșilor. El introduce deci cu de la sine putere în revelație un element care sparge sistemul doctrinal bisericesc. Aceasta este o erezie – ori un mit¹³”.

O tematică atît de amplă și o varietate atît de extinsă a personajelor și situațiilor prezentate, pentru a nu se spulbera într-o infinitate de fragmente, avea nevoie de viziunea limpede a constructorului și de mîna fermă a artistului. Judecata divină, care a conceput universul în mod armonios și al cărei plan perfect de construcție se simte obligat artistul să-l înțeleagă și să ni-l transmită, se află la temelie tuturor. „Unitatea poemului este convingătoare. Ea se bazează pe subiectul general, *status animarum post mortem* [starea sufletelor după moarte]; iar ca judecată definitivă a lui Dumnezeu trebuie să fie o unitate pe deplin ordonată, atît ca sistem teoretic, cît și ca realitate practică și deci și ca operă artistică; poemul trebuie să reprezinte unitatea orînduirii divine, chiar într-o formă mai pură și mai actuală decît lumea pămîntească și orice se petrece într-însa, deoarece lumea de dincolo, chiar dacă

---

12 Erich Auerbach, *op. cit.*, p. 224-226, trad. citat: L.A.

13 E.R. Curtius, *op. cit.*, p. 433.

este încă nedesăvârșită pînă la Judecata de Apoi, nu ne arată nici pe departe în aceeași măsură ca lumea pămîntească evoluția, potența și provizoratul, ci actul îndeplinit al planului divin”¹⁴.

Firește că nu exista posibilitatea de a trasa biografia amănunțită, în evoluția și modificările ei, pentru cele peste cinci sute de personaje despre care vine vorba în poemul dantesc. Prin urmare autorul se mulțumește să le menționeze pe cele mai multe, ca o străfulgerare, în contexte edificatoare, cu replici memorabile, pe spații restrînse (un vers, o terțină, un nume într-o înșiruire). Îi revine cititorului – dacă vrea să priceapă mai limpede gîndul artistului (și intențiile Creatorului) – să continue, pe cont propriu, lecturile și cercetarea, pe marginea vreunui personaj abia numit. Astfel se deschid, din versurile *Divinei Comedii*, o infinitate de poteci șerpuitoare, ce conduc spre extinderea ulterioară a cunoașterii fiecăruia dintre noi. „Faptul că a păstrat și a fixat definitiv unitatea figurii omenesti în lumea de dincolo este ceea ce deosebește fundamental *Comedia* de toate celelalte viziuni precedente asupra tărîmului de după moarte. (...) Oamenii din ținutul său trebuiau să ofere, cu condiția și atitudinea lor, sinteza asupra lor înșile; erau obligați să arate, printr-un singur act, esența și destinul răstimpului scurt al vieții lor; entelehia lor pămîntească li se contopea cu ființa; iar pentru a da o formă acestui lucru, nici o imagine, oricît de aspră, nici o expresie, oricît de puternică, nu putea fi excesivă”¹⁵.

*

Divina Comedia este un roman de aventuri, în care asistăm la un șir de apariții neașteptate, de revelații, de întîlniri întîmplătoare, cu persoane banale sau personaje celebre, care își relatează experiențele extreme și învățăturile existențiale. Protagonistul e blocat de diavoli răzvrățiți, în poarta cetății Dite, e amenințat de harpii că va fi schimbat în stană de piatră, e obligat să încalece

---

14 E. Auerbach, *Mimesis*, ed. cit., p. 170.

15 E. Auerbach, *Dante e la rappresentazione del mondo terreno-storico*, în Tommaso Di Salvo, *Dante nella critica. Antologia di passi su Dante e il suo tempo*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1965, p. 199-200, trad. citat: L.A.

pe un monstru periculos, Gerion, pe spinarea căruia trece spre fundul prăpastiei infernale, aproape că mănîncă bătaie de la un pluton de draci turbulenți și puși pe harță, e atacat de un damnat furios, Filippo Argenti, care încearcă să-l tragă alături de el în mlaștină. Protagonistul are nevoie de multă stăpînire de sine și de numeroase încurajări, din partea călăuzelor sale, pentru a-și duce mai departe pașii. Dar expediția lui Dante pe lumea cealaltă este și expediția cititorului, care trebuie să-l urmeze, cu răsufierea tăiată și atenția mereu trează. Atunci cînd poetul îl bănuiește că nu pricepe, nu crede, se înspăimîntă, se descurajează sau obosește, i se adresează direct, într-un dialog neîntrerupt, care durează din Evul Mediu pînă azi¹⁶:

„94. *Pensa, lettore, se io mi sconfortai
nel suon delle parole maladette,
ché non credetti ritornarci mai.*” (Inf. VIII)

„Gîndește, cititorule, ce spaimă pe mine la cuvintele blestemate, căci n-am crezut să mai ies vreodată.”

„19. *Se Dio ti lasci, lettore, prender frutto
di tua lezione, or pensa per te stesso
com' io potea tener lo viso asciutto,
22. quando la nostra imagine di presso
vidi sì torta, che 'l pianto delli occhi
le natiche bagnava per lo fesso.*” (Inf. XX)

„Dacă Dumnezeu îți dă voie, cititorule, să tragi învățăminte din această lectură, gîndește-te singur de puteam rămîne cu chip uscat, cînd imaginea noastră de aproape am văzut-o așa învîrtită, că lacrima din ochi le uda șanțul dintre buci.”

„46. *Se tu se' or, lettore, a creder lento
ciò ch'io dirò, non sarà meraviglia,
ché io che 'l vidi, a pena il mi consento.*” (Inf. XXV)

„Dacă acum, cititorule, primești cu greu cele ce-ți voi spune, nu-i de mirare, căci eu, de le-am văzut, abia le cred.”

---

16 Vezi E. Auerbach, *Gli appelli di Dante al lettore*, în *Studi su Dante*, ed. cit., p. 309-323.

„22. *Com' io divenni allor gelato e fioco,
nol dimandar, lettor, ch'i' non lo scrivo,
però ch'ogni parlar sarebbe poco.*

25. *Io non mori' e non rimasi vivo:
pensa oggimai per te, s'hai fior d'ingegno,
qual io divenni, d'uno e d'altro privo.*” (Inf. XXXIV)

„Cum am devenit atunci înghețat și vlăguit, n-o întreba, cititorule, și eu n-o scriu, fiindcă orice vorbă ar fi săracă. Eu n-am murit și n-am rămas viu: gîndește-te de-acuma singur, de ai pic de iscusință, cum m-am făcut, fără de una și de alta.”

„19. *Aguzza qui, lettor, ben li occhi al vero,
ché 'l velo è ora ben tanto sottile,
certo che 'l trapassar dentro è leggero.*” (Purg. VIII)

„Ascute bine aici, cititorule, ochii la adevăr, căci vălul e acum așa subțire încît e ușor de trecut dincolo.”

„61. *O voi ch'avete li 'ntelletti sani,
mirate la dottrina che s'asconde
sotto 'l velame delli versi strani.*” (Inf. IX)

„O, voi, ce-aveți gîndirea sănătoasă, priviți învățătura ce se ascunde sub vălul versurilor ciudate.”

Dialogul scriitorului cu cititorul și comparațiile frecvente dintre lumea reală și cea imaginară sînt destinate să doboare barierele, să omogenizeze percepția, să dinamizeze comunicarea. „Dante reafirmă unitatea substanțială a lumii atît fizice, cît și etico-religioase: și dacă uneori raportul dintre lumea fizică și lumea teologică era de contrast (Infern – Paradis), pe planul principiilor, în realitate, era de corespondențe, relații, antiteze ce implicau recunoașterea unei forțe care supunea totul în fața ei și în fața unei judecăți care avea pentru toți o singură tablă de valori identică”¹⁷. Lumea în care trăim acum își găsește, dincolo, proiecția în oglindă. Pentru a o descoperi în profunzime, sîntem datori cu un efort al minților noastre și al

---

17 T. Di Salvo, *L'Oltremondo dantesco*, prefață la vol. *Dante, La Divina Commedia* annotata e commentata da Tommaso Di Salvo, con illustrazioni, Bologna, Zanichelli, 1993, vol. 1, *Inferno*, p. XI, trad. citat: L.A.

răbdării de-a lungul expediției. „El nu vede numai evoluția terestră, ca sistem de fapte pe pământ, ci conexiunea permanentă cu un plan divin, ținta spre care se îndreaptă pururi tot ce se petrece pe pământ. Ceea ce nu trebuie înțeles doar în sensul că societatea omenească se îndreaptă în totalitatea ei și în mod progresiv spre sfârșitul lumii și venirea împărăției lui Dumnezeu, toate evenimentele fiind orientate deci orizontal spre viitor, ci și în sensul unei legături neîntrerupte, independentă de orice progresie, a fiecărui fapt și a fiecărui fenomen de pe pământ cu planul divin; așadar, fiecare fenomen de pe pământ atîrnă nemijlocit, printr-o multitudine de legături verticale, de planul de mîntuire al providenței”¹⁸.

*

Firul roșu, care străbate acest univers global, este judecata etică, prin care se urmărește educarea publicului și influențarea acțiunilor sale într-o direcție virtuoaasă. Sînt pedepsiți, în cele mai ingenioase moduri, cei ce nu și-au stăpînit instinctele, devenind desfrînați, hulpavi, zgîrciți sau risipitori, furioși etc. Sancțiuni încă mai aspre capătă cei ce și-au premeditat nemerniciile, și-au folosit așadar mintea – bun specific uman, primit în dar de la Dumnezeu – pentru a comite fărădelegi: proxeneții, lingușitorii, hoții, trădătorii etc. Chinurile lor sînt cu atît mai groaznice, cu cît sînt lipsite de sfîrșit, durează în eternitate. Diverse tipuri de păcat, dacă au fost regretate de cei ce le-au comis, oferă posibilitatea expierii într-un orizont de timp finit, în Purgatoriu. În schimb duhurile care s-au condus în viață după preceptele credinței, ale umilinței, ale speranței și ale iubirii creștine (*caritas*) sînt răsplătite cu spectacolul etern al gloriei lui Dumnezeu, în Paradis.

„Ceea ce leagă lumea transcendentă și cea imanentă este prezența oamenilor, pe pământ în carne și oase, dincolo lipsiți de trup (cel puțin pînă la Judecata de Apoi), distribuiți în cele trei ținuturi și plasați diferit, în cadrul fiecărui ținut, în funcție de ceea ce au făcut sau n-au făcut pe pământ; dar fiecare fapt era apreciat și

---

18 E. Auerbach, *Mimesis*, ed. cit., p. 174.